

УДК (477)«15» «Януш Гольшанський»

Владислав Безпалько
(Київ)

ПОСОЛЬСЬКІ ТА АДМІНІСТРАТИВНІ СПРАВИ У КИЇВСЬКОМУ ВОЄВОДСТВІ 1540-х рр. (за листами кн. Януша Гольшанського)

У публікації автор розглядає ситуацію, яка склалася в управлінні Київським воєводством у 1540-х роках. Введення до наукового обігу листів кн. Януша Гольшанського розширює уявлення про повноваження справці воєводства, представляє нову інформацію про дипломатичні місії литовських і татарських послів.

Ключові слова: воєвода, справця воєводства, посольство, упоминки.

В публикации автор рассматривает ситуацию, которая сложилась в управлении Киевским воеводством в 1540-х годах. Введение в научный оборот писем кн. Януша Гольшанского расширяет представления о полномочиях справцы воеводства, представляет новую информацию о дипломатических миссиях литовских и татарских послов.

Ключевые слова: воевода, справца воеводства, посольство, упоминки.

The article reviews the situation that has developed in the managing of Kiev Voivodeship in 1540's. An introduction of knyaz Yanosh Holshansky's letters to the scientific use expands the notions of voivodship spravca's authority and provides the new information on the Lithuanian and Tatar ambassadors' diplomatic missions.

Keywords: voivode, voivodship spravca, embassy, gifts.

Початок 40-х рр. XVI ст., після тривалого управління воєводством Андрія Немировича з 1514 по 1540 р.¹, характеризується для Києва частою зміною адміністрації. По його смерті 1540 р. воєводством керує справця кн. Андрій Сангушко Кошерський. Його змінює призначений 1542 р. кн. Януш Юрійович Гольшанський. На уряді київського воєводи він пробув близько двох років. Маючи володіння на півночі держави, він досить довго був відсутній у Києві, через владнання своїх особистих справ. Зазвичай, прикордонні воєводи нечасто залишали ввірену їм територію, з огляду на постійну небезпеку від сусідів Великого князівства Литовського (далі — ВКЛ)². Перебуваючи у Вільно,

¹ Urzędnicy województw kijowskiego i czernihowskiego XV–XVIII wieku. Spisy / Opracowali E. Janas i W. Kłaczewski. — Kórnik, 2002. — S. 66.

² Черкас Б. Україна в політичних відносинах Великого князівства Литовського з Кримським ханатом (1515–1540). — К., 2006. — С. 56.

воєвода продовжував впливати на вирішення справ у Києві, де залишив справцею свого брата кн. Володимира, через переписку даючи вказівки до дій (збереглися два такі листи, написані у відповідь листам кн. Володимира)³.

Такий випадок, коли за відсутності київського воєводи на його місці залишався його брат, не є поодиноким. Наприклад, 1521 р. великий князь рекомендував Панам-Раді послати на місце київського воєводи Андрія Немировича його брата Юрія, у випадку, якщо воєводі потрібно буде взяти участь у поході кримців на московські землі⁴.

Листи Януша Гольшанського⁵ до свого брата, хоч і несуть офіційний характер (на одному з них зазначено «у справах земских»), проте їх автор не уникнув рівня особистісного спілкування. Відчувається дещо винуватий та підлещувальний тон — воєвода звертається до брата «господине княже» не тільки на початку листа, а й у середині тексту, хоча пише до молодшого за віком та нижчого за статусом, а також в означення до дій брата часто пише «рачишь, рачил» (тобто «зволиш, побажаєш»⁶). Наприкінці одного з листів кн. Януш вже відверто просить про послугу, за яку вважатиме себе боржником. Пояснення цьому потрібно шукати у ряді причин — затримка з власним поверненням, невизначеність з грошовою винагородою та ін.

Одже, 1543 р. кн. Володимир Гольшанський, будучи справцею воєводства, також ще очолював найману роту, яка «лежала» у київському замку. За попередніми домовленостями з братом його обов'язки заступника воєводи мали закінчитися на день св. Миколая (6 грудня) — строк, до якого отримали платню його військові товариші. Справця, однак, мав ще залишатися у Києві до Різдва (25 січня) або й довше, аж до повернення воєводи. Нам невідомо, коли саме кн. Януш прибув до Києва, але кн. Володимир продовжував перебувати у воєводстві і після повернення старшого брата. Не виключено, що йому знову було доручено на вербувати військовий загін (великий князь згадує його як «чоловека знакомитого»). У 1545 р. він згадується у кримсько-литовській дипломатичній переписці як убитий татарами під Києвом під час полювання⁷. Однак обставини його загибелі досить неоднозначні. Татарська сторона інтерпретує ситуацію по

³ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. — Zbiór Dokumentów Pergaminowych. — Sygn. 8464.

⁴ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 4 (1506–1539): Užrašymų knyga 7 / Parengė I. Parienė, L. Karalius, D. Antanavičius. — Vilnius, 2011 (далі — LM. Užrašymų knyga 7). — P. 399.

⁵ Князі Януш та Володимир Юрійовичі в різних документах згадуються і як Гольшанські, і як Дубровицькі. Ми називаємо їх Гольшанськими, за їх самоназвою у документах, наведених у цій публікації (див. також: Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна. — Київ, 2008. — С. 360–361).

⁶ Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. — Т. II. — К, 1978. — С. 290.

⁷ Книга посольская Великого княжества Литовского, содержащая в себе дипломатические сношения Литвы в годы государствования Сигизмунда Августа (с 1545 по 1572 год) / Издана М.А. Оболенским и И. Даниловичем. — М., 1843. — С. 21–22, 28.

іншому: з литовського боку відбувся напад на татарський загін Смаїла на дніпровській переправі, і лише тоді татари завдали удар у відповідь⁸.

Листи князя Януша Гольшанського дають цінні дані про функції київського воєводи (а також і його заступника-справці). В його обов'язки входило не тільки сповіщати Панів-Раду про посольські справи та пересування дипломатичних місій, але і слідкувати за діяльністю канівського та черкаського старост. Останні мали бути під особливим наглядом, у зв'язку з їх причетністю до нападів козаків на татар⁹. Погром посольства та пограбування улусів дошкульно вдарили по намаганням Сигізмунда I Старого спрямувати сили Кримського ханату на активну боротьбу з Москвою. Як бачимо, ще у 1543 р. розшукувалися винуватці цього інциденту, щоб стратити їх у присутності ханського посла.

Цікавим є свідчення самого воєводи про заготівлю м'яса (окремо приділяється увага «зубрині», як пріоритетному продукту) з упольованих у його київських угіддях звірів, для відправлення його засоленим у бочках до Вільна.

Також бачимо і труднощі, з якими зіткнувся кн. Володимир у повноваженнях справці воєводства. За відсутності воєводи у його лови вступаються стрільці пана Івана Немирича, а у Мозирі гінцям справці не надають підвод. Останнє можна пов'язати з приданням мозирської медової данини кн. Янушу Гольшанському при отриманні уряду київського воєводи (з цільовим призначенням на утримання послів)¹⁰, що могло викликати невдоволення мозирського державці Миколая Нарбута. У всіх випадках проблеми вирішуються з Вільно втручаннями кн. Януша, не без підтримки Панів-Ради.

З приводу грошового забезпечення самого справці дізнаємося, що він двічі отримав по 50 кіп грошів¹¹, а додаткову видачу коштів «на страву» мав розглянути та затвердити безпосередньо монарх. Ймовірно, вже отримані 100 кіп мали піти на утримання послів та гінців.¹² Бачимо, що статус справці при тимчасовому від'їзді воєводи дещо відрізнявся від статусу справці воєводства,

⁸ Борис Черкас відніс цей напад до подій 1539 р. (див.: *Черкас Б.* Політичні відносини Великого князівства Литовського з Кримським ханатом у 1533–1540 рр. // Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.). — Вип. 3. — Київ, 2003. — С. 126–127.). Однак, у документах вказується, що Яблонський, слуга кн. Володимира, був взятий татарами в полон саме при вбивстві кн. Володимира Гольшанського, який безперечно був живий принаймні на кінець 1543 р.

⁹ Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга 28 (1522–1552). — Кніга запису 28 / Падрыхтавалі В. Мянжынскі і У. Свяжынскі. — Менск, 2000. (далі — Метрыка ВКЛ. КЗ. 28) — С. 53–54, 70–71, 92–93, 100–102.

¹⁰ Архив Юго-Западной России. — Ч. VIII. — Т. V. — С. 37–38; Метрыка ВКЛ. КЗ. 28 — С. 147.

¹¹ Пан Юрій Немирович 1521 р. як справця воєводства також мав би отримати 100 кіп грошів (ЛМ. *Užrašymų knyga* 7. — Р. 399).

¹² Із звільненням київських міщан від давання підвод і стацій під гінців та посольства обов'язки із їх забезпечення були покладені на київських воєвод. Для цього спеціально виділялися певні державні прибутки, або надходила пряма дотація із скарбу (див.: *Безпалько В.* Забезпечення підводами і стаціями посольської служби в обов'язках адміністрації Київської землі (до 1569 р.) // Український історичний збірник (2008). — Вип. 11. — К., 2008. — С. 26–31).

який отримав кн. Андрій Сангушко Коширський 1540 р.¹³ при вакантному місці воєводи.

Один з листів також дає додаткові дані про обмін посольствами між ВКЛ і Кримським ханатом на початку 1540-х років. Князь Януш пише про татарського посла, який повертається до Криму, а також про литовського посла (на жаль, не згадуючи імен учасників посольств), який з «упоминками» має проїхати через Київ самостійно чи вже супроводжуючи татар.

За 1543 р. в інших джерелах нам невідомі прямі свідчення про литовські посольства до Криму¹⁴ (за 1543-44 рр. є певні записи про витрати на «Татарську Орду»¹⁵, без точних пояснень про цільове використання), хоча, згідно угоди 1540 р. між Сигізмундом I Старим та Сахіб-Гіреєм I, «великі» посольства мали посилатися щороку, для допровадження «упоминків» — сукна на суму 15 тисяч золотих¹⁶. Половина «упоминків» мала надходити до Криму на день св. Яна (24 червня), інша на день Всіх Святих (1 листопада). Так як лист воєводи датований 4 листопада, то литовський посол, про якого мав сповістити Панів-Радю справця воєводства князь Володимир, напевне не встигав вкластися у визначені строки подорожі. Ймовірно, на практиці терміни доставки «упоминків» були лише орієнтиром, і з різних причин не завжди чітко дотримувались. Наприклад, попереднього 1542 р. литовський монарх сповіщає кримського хана (лист датований 30 листопада), що посол через погану погоду та розлиття річок не встигає вчасно прибути, бо остерігається зіпсувати сукно¹⁷. По прибуттю до Києва він також мав послати гінця до Криму, щоб хан вислав озброєний загін для супроводу через степ, тому що «лихие люди... з немалым почтом по реце Днепру лежать...» Такі обставини ще більше затримували посольство. А 1561 р. посол пан Скумин Львович Тишкевич взагалі більш як півроку перебував у Києві, очікуючи сприятливої нагоди проїхати через Дике Поле¹⁸.

¹³ Кн. Андрію Коширському окремим королівським листом також було віддано «... пенязей капщизных и мыта, кром аргиша, с места Киевского... чтобы он с того послов и гонцов поднимал и сам с слугами своими выховане и поживене мел» (Архив Юго-Западной России. — Ч. VIII. — Т. V. — С. 22–23).

¹⁴ *Banionis E. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntinybių tarnyba XV–XVI amžiasis.* — Vilnius, 1998. — S. 200.

¹⁵ *Любая А.А. Татарские «поминки» в контексте взаимоотношений Польского королевства и Великого княжества Литовского с Крымским ханством в XVI в. // Studia Historica Europae orientalis.* — Вып. 1. — Минск, 2008. — С. 243.

¹⁶ Акты, относящиеся к истории Западной России. — Том II. — С. 364; Русская историческая библиотека. — Т. XXX. — Стб. 80; Османская империя и страны Центральной, Восточной и Юго-Восточной Европы в XV–XVII вв. — М., 1984. — С. 169.

¹⁷ Там же. — Стб. 88.

¹⁸ Архив Юго-Западной России, издаваемый комиссией для разбора древних актов. — Ч. VIII. — Т. V. Акты об украинской администрации XVI–XVII вв. — К., 1907. — С. 136–138.

У записках книг видатків на посольства, які прибували до Польської Корони, за 1543 р. відсутня фіксація прибуття послів чи гінців від Сахіб-Гірея I¹⁹. Ймовірно, посол був прийнятий лише у Вільно, а його візит носив формальний характер.

Та обставина, що татарський посол вибув з Вільно, не очікуючи литовського посольства, цілком вкладається в рамки дипломатичних прийомів. Поки йде затримка зі спорядженням власного посольства, литовській стороні не вигідно додатковий час утримувати татарських послів²⁰. Зрештою, обидва посольства мали б вирушити через Дике поле разом, у супроводі татарського загону²¹.

Одже, публікація джерел дає нові свідчення про діяльність адміністрації Київського воєводства, а також заповнює пробіли у знаннях про обмін посольствами між ВКЛ та Кримським ханатом.

Публікація документів здійснюється згідно з дипломатично-критичним методом, розробленим В. Німчуком²², із деякими змінами.

ПУБЛІКАЦІЯ ДОКУМЕНТІВ

№ 1. 1543 р., листопада 4 (Вільно). Лист кн. Яшуша Гольшанського, київського воєводи, своєму брату кн. Володимиру Гольшанському, справці київського воєводства, з вказівками, про які прикордонні справи інформувати Панів-Раду, а також поясненнями своєї затримки з поверненням до Києва.

Велможныи кн(я)же г(о)с(по)д(и)не и брате мои милыи мнѣ ласкаве сприязливыйи, о здорови твоеи м(и)л(о)сти рад бых слышал каждого часу, которого твоеи м(и)л(о)сти вѣрне взычамъ якъ самъ себе.

При томъ, г(о)с(по)д(и)не кн(я)же, тыми разы рассказали мнѣ панове рада их м(и)л(ости) до т(воей) м(илости) писати, абы т(воя) м(илость) до их м(и)л(ости) ѡтписал ѡ том после татарском, если вже ѡн есть ѡ Киевѣ албо вже-л будет Киев прошол, и ѡ н(а)шом теж после абы т(воя) м(илость) ѡтписал, если всполок с цара перекопског(о) послом и сѣкарбом пошол албо нѣ? ѡ том ѡ всемъ абы т(воя) м(илость) достаточную справу их м(и)л(о)сти ѡтписал,

¹⁹ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. — Archiwum Skarbu Koronnego. — Rachunki poselstw. — Sygn. 1 (mkf. 30903) — K. 98–105; Archiwum Skarbu Koronnego. Rachunki poselstw. Sumariusz / Opracowała A. Wajs. — Warszawa, 1999. — S. 17–18.

²⁰ Литовський господар взагалі бажав уникати частого приїзду до ВКЛ посланців від хана, у зв'язку з витратами на їх утримання: «А не маєть цар многих гонцов до корля его милости слати, бо господару его милости шкода великая у скарбу его милости ся дееть...» (Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные археографическою комиссиею. — Том II. (1506–1544). — Спб., 1848. — С. 364; Русская историческая библиотека. — Т. XXX. — Юрьев, 1914. — Стб. 80).

²¹ Практика військового супроводу посольств йшла ще з XV ст. Наприклад, про це згадує А. Контаріні у 1474 р. (Барбаро и Контарини о России. К истории итало-русских связей в XVI в. — Ленинград, 1971. — С. 211–213).

²² Німчук В. Правила видання пам'яток, писаних українською мовою та церковно-слов'янською української редакції. — Частина I. Проект. — Київ, 1995. — С. 24–30.

довѣдавшисѧ в Каневе, если пан Бобоед водла розказаня панов рад их м(и)л(ости) ѡтыискал бѣдет козаков тых, которые шкоды царѣ перекопскомѣ чинили и гонцов и послов его побили, которых ему казано имати и яких будет перед тым послом царовым карано албо так досит ѡчинено, ѡ том ѡ всемъ абы т(воя) м(илость) паном радам их м(и)л(ости) знати дал. Иж, што са дотычет кн(я)за Андреѧ Пронского старосты черкасског(о), если бы ѡ нем кака слава была, ѡ которои вже первеи помова походила, ѡ чом и твоя м(и)л(ость) вѣдати рачиши, абы т(воя) м(илость), ѡ том поведаючи, писал не до всих панов рад, кром толко до двух, до кн(я)за бискупа виленског(о) и до п(а)на воеводы виленского. И што бы певного в тои речи было слышно, абы т(воя) м(илость) днем и ночью тым паном вѣдати давал, конечно, а в том бы т(воя) м(илость) жадного сплошенства не мел.

К тому, г(о)с(по)д(и)не кн(я)же, што-м т(вою) м(илость) брата моег(о) милог(о) зоставил на вѣраде местцы моем мешкати до приехана своего, а так поведамъ т(воей) м(илости) иж на жадным ѡбычаем къ томѣ року къ светомѣ Николе, до которог(о) в(аша) м(илость) гроши на ротѣ брали, быти не могу. А то в тую причинѣ иж, есми, жадного дѣлу съ кн(я)г(и)нею Вуцкою и з ыншими приателми своими еще не вчинил, ѡледве са с тым ѡтправлю къ Божомѣ нароженю. Дла чого-ж на т(вою) м(илость), г(о)с(по)д(и)на и брата моег(о) милог(о), прошѣ и чолом бью абы т(воя) м(илость) не рачил ѡттол зыжчатъ и там мене ѡ Киеве ждати поки на там сам бѣдѣ. А што са дотычет роты т(воей) м(илости) кгда рок приидеть ден св(я)т(о)го Николы, и твоя м(и)л(ость) рач(ил) всю роту и служебников своих распустити а сам толко влезце, сколко слуг своих дла потреби свои зоставивши, там ѡ Киеве зостат и мене ждати, ведже слуг т(воей) м(илости) там мало потребимо, же-ши т(воя) м(илость) и моими служебники наробат бо их там немало гдѣ чого потреба. А што са дотычет на страву т(воей) м(илости), панове их м(и)л(ости) писали ѡ том до корола его м(и)л(ости), нижли еще жадного ѡтпису нет. А веджо еще их м(и)л(ости) мают т(воей) м(илости) послат на страву пѧтдесѧт коп грош(ей) дрѣгую, а первеи т(воей) м(илости) через хлопца в(а)ш(о)го послано, через Федора, пѧтдесѧт коп грош(ей), т(воя) м(илость) рач(ил) ѡ том вѣдати и там змешкати поки на приедѣ. А то бы т(воя) м(илость) рачил ѡчинит дла прозбы и чоломбита моего, а на то т(воей) м(илости) бѣду приазньми моими и всимъ добрым ѡтдават яко г(о)с(по)д(и)нѣ и брату моему миломѣ, которого ж са на за тыми ласкавои приазни т(воей) м(илости) братскои залецам.

П(и)сан ѡ Вилни, ноѧбр 4 д(е)н(ь) индикт 2.

Гѧнушь Юревич Голшанский, воевод(а) киевский, т(воей) м(илости) ч(о)л(ом) бѣть.

Велможномѣ кн(я)зю г(о)с(по)д(и)нѣ и брату моемѣ миломѣ кн(я)зю Володимирѣ Юревичу Голшанскомѣ, справцы воеводства киевского.

В речах земских.

№ 2. 1543 р., листопада 6 (Вільно). Лист кн. Яшуша Гольшанського своєму брату кн. Володимиру Гольшанському, в якому він інформує про вирішення проблемних питань, пов'язаних з управлінням воєводством.

Велможныи кн(я)же г(о)с(по)д(и)не и брате мои милыи ку мнѣ ласкаве сприаазливыи, ѿ здорови т(воей) м(илости) рад бых слышал кожного часу, которого т(воей) м(илости) вѣрне сприяли як властне самъ собѣ.

Што т(воя) м(илость) рачил писат до мене ѿ Нарбѣта, иж ѿн под посланцы твоєї м(и)л(ости) подвод дават не кажет и хочет их бити, ино панове их м(и)л(ости) грозно писали ѿ том до Нарбути и тот лист послали через хлопца т(воей) м(и)л(ости) Федка, т(воя) м(илость) рач(ил) о том вѣдати. А што писал твоѧ м(и)л(ость) ѿ стрелцы п(а)на Ивана Немиричевы, иж ѿн ихъ ѿ лова мои ѿсылает, ино мы и ѿ том до п(а)на Немирича писали, абы того понехал, и твоѧ бы м(и)л(ость) тым листом п(а)на Немирича ѿбослал без мешканя. И стрелцомъ бы тем н(а)шимъ розказал, абы на нас звер били, а ѿн нехаи их въ бочки солил, бо маем тую зверинѣ зимою некоторым паном здѣ казат везти, а зъвлаща зѣбринѣ. А што писал т(воя) м(илость) ѿ товариши свои, абы вже могли ѿтол зыхати, ино панове их м(и)л(ости) не дали ни слова речи, повѣдили, нехаи, деи, року долежат покол имъ замерено, т(воя) м(илость) рач(ил) ѿ том вѣдати. А с тым са прязни та залецали.

П(и)сан ѿ Вил(ни), ноябр 6.

Ганушь Юр(евич) Гол(шанский), воев(ода) киев(ский), ч(е)л(ом) б(ь)ет.

Велможному кн(я)зю, г(о)с(по)д(и)нѣ и брату моему, кн(я)зю Володимирѣ Юревичу Голшанскомѣ, справцы воеводства ки(е)вского.

ARCHIWUM GŁÓWNE AKT DAWNYCH W WARSZAWIE. —

Zbiór Dokumentów Pergaminowych. — Sygn. 8464.